Et kritisk sideblikk på forebyggings- arbeidet i fortid, nåtid eller framtid

Av Yngve Hammerlin

Om mine første kritiske innspill til en etablert selvmordsforståelse

Søren Kierkegaard understreket i sin tale *Ved en grav at døden er en påminnelse om livets alvor*. Hva er ikke da selvmordet.

På 1980-tallet skrev jeg de første kritiske og teoretiske arbeidene om periodens faglige selvmordsforståelse. Målet mitt var å utvikle en ny og annen innsikt. Samtidig utformet jeg begrepene *samfunnets og hverdagens lidelsesproduksjon* som ett av flere grunntemaer for å kunne forstå selvmordsproblematikken i lys av den livsslitasjen og livsmattheten som mange strevde med. Motstykket var også sentralt: Hva skaper gode livsbetingelser, og hvordan skal livskvaliteter styrkes i hverdagslivet? I

Å sitte avsondret og livstrøtt i livets venterom var uutholdelig trangt: Det var en fremmedgjørende og eksistensiell livskvalme

ytterste konsekvens: Hvordan avdekke risikosamfunnets og hverdagslivets lidelsesproduksjon, og hvordan forebygge best mulig mot selvmord og selvmordsnærhet? For egen del hadde det vært et tungt lærestykke å vokse opp i en ekstremt voldelig og totalitær heim. Jeg sleit med en sosial tapsliste som bare ble større og større og etter hvert så eksistensielt knugende og uutholdelig at jeg opplevde livsavbruddet som en sterkere trang enn livsinteressen.

Levelysten var tynnslitt og rakneferdig, og tapene på så mange sosiale arenaer hadde filtret seg sammen i en eksistensiell floke som var uholdbar. Å sitte avsondret og livstrøtt i livets venterom var uutholdelig trangt: Det var en fremmedgjørende og eksistensiell livskvalme. Betegnende nok: «Rummet sortner som en Grav», skrev Arne Garborg i diktet *Haab i Nød*. Et annet lærestykke var fortellingene om og samtalene med bekjente, venner og andre som hadde brutt livet eller forsøkt å gjøre det. Tankenære var og de mange dialogene jeg hadde hatt med etterlatte og venner til personer som hadde avsluttet livet ved selvmord. Fortellingene var så forskjellige ut fra ulike livssituasjoner og eksistensielle kriser den enkelte hadde strevd med, men et fellestrekk for flere var livsslitasjen,

avmakten og knuter av uutholdelige spenninger innenfor hverdagslivets krav og byrdefulle maktstrukturer. En del hadde opplevd smertefulle former for eksistensielle og sosiale tap. Atter andre strevde eksistensielt med et hverdagsliv og en livssituasjon som hadde ført til tunge sosiale, psykiske og fysiske lidelser. Enkelte – som den franske poeten Jacques Prevel (1992) har uttrykt det – var «gått vilse i tillvarons avgrunder.» Jeg har levd i forvirring, skrev han; jeg er død av forvirring.

Ut fra den erfarings- og kunnskapskapitalen jeg hadde, og de store mengder av litteratur som jeg hadde studert om selvmord og selvmordsnærhet, syntes jeg at mye av det jeg hadde lest av faglige forklaringer ikke traff meg. De ble for skjematisk og stereotyp, og de hadde karakter av å være reproduserende og «tidløse selvfølgheligheter», for å bruke den verdenskjente franske filosofen Alain Badiou's betegnelse. Mye viktig og konkret kunnskap forsvant også i statistiske genereringer. Jeg var dessuten svært betenkt over den metodologiske individualismen der psykologiseringer, diagnostiseringer og klientifiseringer dominerte forklaringer på selvmordsproblematikken. Ved å ha et for trangt blikk på visse individorienterte årsaksforklaringer, tilpasningsstrategier og mestringsiltak, mistet man perspektivet på de livsbyrdene som direkte og indirekte var samfunnsrelaterte eller knyttet til hverdagslivet og de ulike virksomhetsarenaer (levemåte, livsform, arbeid, skole, nabolag, gruppeforhold osv.). Etter min mening måtte mye av den etablerte forståelsen og de faglige diskursene utfordres på en skarpere og mer åpen måte. Jeg fant også en analytisk inspirasjon i Badiou's tydeliggjøring: Filosofens oppgave er å se det som ikke blir sett. Det gjelder selvsagt også for andre fagdisipliner. Med tankefeste i Badiou's innspill ble utfordringen derfor å stille kritiske spørsmål ikke bare til en del av det som ble sett og definert som risikofaktorer, men også å avdekke det som ikke ble sett.

Vår kritikk av 1980-tallets og 1990-tallets suicidologi

Etter min sosiologiske og sosialfilosofiske magistergradsavhandling om selvmord fra tidlig på 1980-tallet – der jeg diskuterte selvmordsproblematikken begrepsmessig, teoretisk og som fenomen, kom boka *Selv mord* i 1988 som jeg skrev sammen med professor i sosiologi Regi Th.

Enerstvedt. Boka er en teoretisk og filosofisk oppfølging av mastergradsarbeidet – men i boka utvikles ansatsene til den nye forståelsen mer systematisk og konsistent. Studien var basert på et stort antall konkrete hendelser og dyptgående litteraturstudier. *Selv mord* kom ut samme år som dr.philos i psykologi og forsker Kåre Bødal og jeg ga ut de to første selvmordsundersøkelsene av norske fengsler som omfattet periodene 1956–1987 og 1956–1992. I de mange bøkene, artiklene og rapportene som fulgte i tiårene fram til nå, arbeidet jeg videre med begrepsutviklingen og det teoretiske forståelsesgrunnlaget¹. I boka *Når livet blir en byrde* (1994), som jeg skrev sammen med høyskolelektor Georg Schjelderup (som hadde arbeidet mange år i psykiatrien med selvmordsnære, og som også seinere ble fagteamleder for selvmordsforebyggende team ved RVTS-øst), fulgte vi opp arbeidet med den grunnleggende begreps- og teoriutviklingen fra *Selv mord*. Sentralt i *Når livet blir en byrde* var dessuten innspill om forebyggende selvmordsarbeid – deriblant en presentasjon og en kritisk analyse av det første nasjonale programmet for forebygging av selvmord. Vi presenterte flere innspill og stilte spørsmål om ikke man kunne tenke en del tiltak annerledes.

De ovennevnte arbeidene ble samlet sett innledningen til vår vitenskapsteoretiske, ontologiske og begrepsmessige kritikk av 1980- og 1990-tallets suicidologiske forståelses- og forebyggingsgrunnlag. Hva la vi vekt på? Det er særlig *fem punkter* som var rammene for våre kritiske ansatser den gang – fem punkter som også der like og ulike sider i kritikken ble videreutviklet:

For det første har forklaringene på og teoriene om selvmord et ulikt vitenskapsteoretisk feste og blir forstått forskjellig ut fra de ulike disiplinene og skoleretningene innenfor disse. Vi mente at det var tendenser til fagetnosentrisme og en faghegemonistisk posisjonering. Dermed oppsto det en innklemt fagtilnærming som ikke bare sperret for tverrfaglig og flerfaglig samarbeid, men som også kunne skjermte for en mer dynamisk flerfaglig forståelse av selvmordsproblematikken og forebyggingsarbeidet. Vi mente at det var tendenser til faglig ortodoksi, som gjaldt særlig visse faglige tilnærminger. Den danske vitenskapsteoretikeren, dr. philos og psykolog Benny Karpatschhof, som hadde hovedansvaret for metodeundervisningen for psykologiundervisningen ved Inst. for psykologi i København, og som sammen med prof. Boje Katzenelson er redaktør for det store verket *Klassisk og moderne psykologisk teori*, treffer godt vår kritikk på 1980- og 1990-tallet: I en fagdiallog han og jeg hadde for et par år siden advarte han mot to retninger i psykologien – en advarsel som selvsagt også gjelder andre faglige disipliner/skoleretninger: Han brukte begrepene *faglig provinsialisme* og *faglig megalomani*. Når psykologer (psykiatere, sosiologer ...) er faglig provinsielle eller bornerte, skriver han, så holder de seg innenfor deres eget fag og forhindrer «at interagere og kommunisere med nabovidenskaber om fælles emner». Når psykologer er megalomane "så bilder de sig ind, at psykologien kan besvare langt flere spørsmål end tilfældet er. Det vil ofte være som psykologisme, dvs. reduktionisme, mht. behandlingen af samfundsvidskabelige spørgsmål. Men det kan også være inden for etikens område i form af den såkaldte naturalistiske fejlslutning." Spørsmålet er hvordan tendensen er nå – noe jeg skal komme tilbake til.

For det andre arbeidet vi mye med teoriutvikling, begrepskritikk og begrepsforståelse. Mange begreper og definisjoner som ble brukt (og brukes) var problematiske. Vi hentet blant annet inspirasjon fra språkfilosofien Ludwig Wittgensteins formulering om å trekke et uttrykk ut av språket, sende det til rensning, for deretter (om mulig) å kunne sette det i sirkulasjon igjen. Selvmord var et slikt ord. Allerede i de første arbeidene vi skrev om selvmord, ville vi forkaste begrepet 'selvmord' til fordel for omskrivninger som å bryte livet, forkorte livet osv. som vi syn-

Et menneske kan ikke leve i et samfunn og samtidig være fri fra det

tes var eksistensielt og ontologisk sett mest dekkende (merke seg skal en at også Émile Durkheims i sitt klassiske selvmordsarbeid utviklet flere slike omskrivninger eller synonymer for selvmord). Vi utviklet og foreslo derfor en ny definisjon basert på en virksomhetsteoretisk forståelse og en filosofi som tydeliggjorde at selvmordet inneholdt handlinger med målet og resultatet egen biologisk død ut fra sosiale, konkret-historiske motiver og behov (Hammerlin, Y. og Enerstvedt, R. Th., 1988, 103-108). Vi mente at ethvert selvmord måtte forstås som noe enestående i betydningen ulikt alle andre, *men* at en slik individualisering og subjektgjøring ikke måtte reduseres til psykologisering; det forutsatte heller en forståelse der det allmenne og individuelle ble sett i et indre, vekselvirkende forhold.

For det tredje: Et grunnleggende spørsmål var derfor hvordan forholdet mellom individ og samfunn ble forstått innenfor fagfeltet. Hvilket menneskesyn dominerte? Et reduksjonistisk og teknokratisk? Vi savnet et mer helhetlig perspektiv som erkjente enkeltmennesket og det samfunnsmessige i et indre gjensidig og dialektiske forhold og da som *individ* i *samfunnet* – *samfunnet* i *individ*. Det betød at vi utviklet en forståelse for den enkelte ontologisk, situasjonelt og eksistensielt som individet i institusjonen – institusjonen i individet, individet i gruppa – gruppa i individet osv. Viktig var det òg å forstå den enkelte som en unik personlighet i et sosialhistorisk og individualhistorisk perspektiv. Det var teorier og fagforståelser innenfor suicidologien som riktignok hadde en helhetlig forståelse. Men etter vår mening var altfor mange faglige tilnærminger preget av en reduksjonistisk oppsplitting av forholdet mellom den enkelte og livsbetingelsene som personen levde under. Vi poengterte da – som nå – at det var nødvendig å utvikle en kritisk suicidologi som tok et vitenskapsteoretisk, ontologisk og aksiologisk oppgjør med ulike former for reduksjonisme innenfor suicidologien. Denne vitenskaps- og fagteoretiske kritikken utviklet vi kontinuerlig og over tid i fagdialloger med særlig sosiologer, filosofer, psykologer og psykiatere i Norge og Danmark – ikke minst med fagpersoner som arbeidet innenfor *Sundhedsfilosofi*, *Kritisk psykologi* og *Virksomhetsteori*, men også i et nært samvirke med fagpersoner innenfor suicidologien. På basis av vår egen grunnforståelse, fagdiallogene og vår vitenskapsteoretiske kritikk utdypet vi våre innvendinger mot determinismen i suicidologien. Kritikken vår ble særlig rettet mot biologisme, psykologisme, psykiatrisme og sosiologisme – altså reduksjonistiske og fagensidige måter å forklare selvmord og selvmordsnærhet på. Biologismen gjorde

det på et ensidig biologisk eller fysiologisk grunnlag (biologisme). Psykologismen var preget av ensidige psykologiseringer der blant annet samfunnsmessige faktorer ble psykologiserte. Psykiatrismen reduserte forklaringene til bare eller nesten bare en diagnostisk eller psykiatriserende fagterminologi, mens sosiologismen gjorde det innenfor en reduksjonistisk strukturforståelse der enkeltmennesket forsvant osv. I forbindelse med den vitenskapsteoretiske kritikken tok vi også opp til diskusjon indeterminismen og eutanasi-problematikken i suicidologien.

I tråd med utviklingen av vår grunnleggende forståelse tydeliggjorde vi *og de etiske fordringene* i det indre og dialektiske forholdet mellom individ og samfunn (og de ulike sosiale arenaene som den enkelte er virksom på). Vi skaper riktignok mye godt i samfunnet – sosiale og materielle forhold som gir gode og trygge levekår og som beskytter mot livsoppgivelse. Men det formes også verdier, ideologier, livsbetingelser og relasjoner mellom mennesker som fører til tærende og knugende eksistensiell og helsemessig slitasje på mange. Å leve i et samfunn, betyr å ta del i dets dialektikk, skriver de fenomenologisk orienterte sosiologene P. L. Berger og T. Luckmann i *Den samfunnsskapte virkelighet* (1979). Et menneske kan ikke leve i et samfunn og samtidig være fri fra det. Det betyr også å utvikle etiske fordringer om en praksis der til gode og trygge livsbetingelser sikres for alle.

Samfunnet er under store forandringer. Dette krever kontinuerlige og tidsadekvate studier og dermed hele tida tilgang på ny viten. Grunntanken var klar nok: På en direkte og indirekte måte får de ideelle og objektive livsbetingelsene praktiske, følelses- og idémessige konsekvenser for den enkeltes livskvalitet og livsutfoldelse. Hverdagslivet og personens være- og levemåte på de ulike sosiale arenaene (familie, arbeidsplass, nabolag, skole, friluftsliv, kultur- og sportsarenaer m.m.) former den enkeltes livsbetingelser på godt og ondt – ikke sjelden skjer det ved tvetydige og motstridende krav. En persons private verden er således en del av en livs- og fellesverden, og man sosialiseres til felleslivet gjennom ferdigheter, sosiale krav, verdier, lover og normer. Den enkeltes livsmønster formes og struktureres i rammer av religion, etnisk og kulturell tilhørighet, men også etter kjønn, alder, sosial klasse og sosiale sjikt. Men enkeltmennesket er ikke bare et reproduserende produkt av de kulturelle, samfunnsmessige og sosiale betingelsene: Den enkelte er en virksom personlighet, et handlende og skapende subjekt som hele tida former livsbetingelser og seg selv gjennom ulike virksomhetsarter, praksisstrukturer, handlinger og tenkemåter.

Vi innså at vi måtte vitalisere og styrke studiene av forholdet mellom individ og samfunn relatert til moderne sosiologi og sosialfilosofi, men *og ved gjen- og nylesning* av en del eldre arbeider. Aktuelle ble blant annet Zygmunt Bauman, Michel Foucault, Judith Butler, Nancy Fraser, Martha Nussbaum, Axel Honneth, Wolfgang Iffsky, Agnes Heller, Henri Lefebvre, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre, Lev S. Vygotsky m.fl. Ikke minst fikk den franske filosofen og sosiologen Pierre Bourdieus refleksive sosiologi en sentral plass. Hans studier av praksis, sosiale arenaer, sosiale felt, symbolsk makt og maktfelt – hans analyser av underliggende strukturer, hans begreper

om symbolsk, sosial og kulturell kapital og analyser av hvordan sosial ulikhet produseres og reproduseres – ga oss en ny og annen tilgang til en utvidet forståelse av forholdet mellom individ og samfunn. Ikke minst ble den omfattende sosiologiske hverdagslivsstudien *La misère du monde*, som Bourdieu og hans medarbeidere ga ut i 1993, et viktig metodisk og teoretisk verktøy for oss. Gjennom sine handlinger, tenke- og væremåter forholder den enkelte seg både konformt og avvikende til livsbetingelsene og livskravene. Som Regi Th. Enerstvedt har poengtert: I den individuelle og kollektive virksomheten dannes «alle menneskets psykiske egenskaper, ferdighetene, behovene, interessene, språket, holdningene, karakteren – personligheten.» (Enerstvedt 1995, s. 11). Den enkelte må forstås som det indre forholdet mellom det sosiale, det psykiske og det biologiske. Og videre: I den motsetningsfylte virksomhetsprosessen oppstår den personlige mening med livet – og sammen med den også meningen med, motivene bak og behovene for den enkeltes handlinger. Med inspirasjon fra nyere fenomenologi og eksistensfilosofi, men også fra nyere sosialfilosofiske, filosofiske og sosiologiske arbeider fikk vi viktige impulser til å kunne utvikle vår forståelse av selvmord og selvmordsnærhet. Det aktualiserte dessuten nye studier innenfor etnometodologien og hverdags-sosiologien.

For det fjerde: I måtene å forklare selvmord på, og sett i lys av punktene over, hadde vi registrert at den *metodologiske individualismen* var forsterket i flere av de etablerte fagtilnærmingene. Tidsånden på 1990- og 2000-tallet var (og er) også svært individualistisk, men også framgangen

Det har vært en forsterkende tendens til at blikket i visse fagmiljøer for ofte blir rettet bare mot indrestyrte forhold i og ved den enkelte når selvmord og selvmordsnærhet skal forklares

innenfor biologisk forskning, hjerneforskning m.m. er blitt styrket. Hvordan preget dette selvmordsforståelsen og det forebyggende arbeidet? Etter vår oppfatning har det vært en forsterkende tendens til at blikket i visse fagmiljøer for ofte blir rettet *bare* eller *nesten bare* mot indrestyrte forhold i og ved den enkelte når selvmord og selvmordsnærhet skulle forklares. Det har dessuten vært en tendens til en metodologisk kognitivism. Igjen registrerte vi at viktige og kritikkverdige sider ved de sosio-materielle forholdene eller den enkeltes konkrete livssituasjon, levetilstand og hans/hennes sosiale ontologi «dunstet bort», ble satt i parentes eller ble forminskert. Å redusere selvmordsproblematikken bare til individnivå (og relasjonsnivå) syntes som om den enkelte levde i et samfunnsmessig og kulturelt vakuum. Vi mente, som tidligere poengtert, at diagnostisering, psykologisme, psykiatrisme og biologisme igjen tenderte til å neglisjere de samfunnsmessige, sosialpsykologiske og sosiologiske forklaringsmåtene, men at også en annen form for reduksjonisme hadde feste i visse fagmiljøer: En form for sosiologisme og strukturalisme (med statistiske overtoner) som reduserte den enkelte bare til å være et produkt av visse samfunnsmessige og sosiale forhold. I dette perspektivet så man knapt den enkelte som

handlende og skapende personlighet. Dette førte til at vi fulgte opp kritikken i *Selv mord* (1988) med en mer omfattende kritikk av blant annet Émile Durkheims sosiologisme og strukturalisme og en enda mer tydeliggjort kritikk av psykologismen, psykiatrismen og biologismen i bøkene *Når livet blir en byrde* (1994) og *Menneskesyn i teorier om mennesket* (1997/1999/2002).

Vårt mål var at selvmordsforskningen, teoriutviklingen og forståelsen måtte styrkes enda mer konkret i lys av samfunnsutviklingen, hverdagsbetingelsene, den enkeltes situasjonelle livsbetingelser og væren på de ulike sosiale arenaene. Vi savnet dessuten bedre sosiologiske og sosialfilosofiske analyser av livsbetingelsenes generelle rammer der samfunnets ideologier, økonomiske strukturer og politisk-praktiske foranstaltninger ble studert mer kritisk. Det var òg et spørsmål om hvordan lover, normer, idealer, verdier, kulturbetingete krav, virksomhetsbetingelser og maktforhold fikk konsekvenser for enkeltmenneskets livssituasjon, dets tenke- og væremåte – og dets psykiske og fysiske helse. Vi savnet også en forståelse der det sosiale, det psykiske og det biologiske ble forstått i et helhetlig helhetlig og indre dialektisk perspektiv. Som levemåte, så tenkemåte, sa den verdenskjente russiske psykologen L.S. Vygotsky. Dette perspektivet utelukker selvsagt ikke at en del selvmord og selvmordsnære handlinger også har medisinske og psykiske forklaringer basert på et sykdomsbilde. Ved siden av å avdekke livsbetingelser, levemåter og livsrammer som kunne være eller var livstruende byrder for mennesker, ble vi særlig opptatt av det tverrfaglige filosofiske, (sosial)medisinske, (sosial)psykiatriske, (sosial)psykologiske og sosiologiske arbeidet som *sunnhetsforskningen* i Danmark hadde stått for: Vi hentet mye inspirasjon fra den danske sunnhetsforskningen som særlig professor i filosofi Uffe Juul Jensen og professorene i psykologi, Ole Dreier, Morten Nissen og flere andre hadde utviklet. Også psykologiprofessoren Pär Nygrens og hans samarbeidspartneres arbeider var av sentral betydning. Dernest: For oss var det å slite med fysiske eller psykiske sykdommer også å være syk under bestemte sosiale og samfunnsmessige betingelser.

For det femte forsøkte vi å utvikle en *selvmordskategorisering* med feste i de nevnte eksistensielle, individ- og sosialontologiske analyseprinsippene. Dette arbeidet bygde på vår kritikk av at selvmord tradisjonelt sett ble gjort til noe likt – at det var forstått for generelt. Den enkeltes mål, mening og beveggrunn for å bryte livet ble derfor vår forskningsgjenstand. Det var en særdeles vanskelig oppgave. Men etter å ha studert en stor mengde selvmordsaker, utformet vi – ut fra et krevende teoretisk grunnarbeid – fem analytiske kategorier der beveggrunnen for å bryte livet var forskjellig. Empirien formet teorien; empirien skulle ikke presses inn under en gitt teori. Foruten konkrete livsbetingelser, betraktet vi selvmordsnærheten og selvmordshandlinger som kommunikasjon. Vi hentet inspirasjon fra flere kommunikasjonsteoretikere – blant annet innenfor sosiologisk fenomenologi og A. Schütz' *for-å-motiv* og *fordi-motiv*, som vi studerte relatert til behov (som ofte glemmes i motivanalysene). Selvmordshandlingenes beveggrunner (motiv og situasjonelle og eksistensielle behov) ville alltid være der – for en del som en rasjonell og gjennomtenkt overveielse – eller for andre, som følge av en kaotisk situasjon eller en forvirret eller

fordreid virkelighetsoppfatning. Den analytiske kategoriseringen ble da: *Selv mord som beskyttelse; selvmord som hevn eller gjengjeldelse; selvmord som press; selvmord som oppofrelse eller offer; selvmord som en æresøkende handling*. Innenfor hver av disse kategoriene skilte vi mellom flere undergrupper. Kort og godt: Selvmord kan ikke reduseres til én type handling fordi livssituasjonen, de eksistensielle betingelsene, handlingens mål og konsekvenser er forskjellige. Det betyr tematisk at visse selvmord kan være og er svært voldelige, noe som mange kviet seg for å begrepsfeste. Også selvmord i krig og ved terrorisme hadde vi diskutert i de første bøkene om selvmord. I en ny bok, *Voldens ansikter* (2014), som jeg har skrevet sammen med professor i etikk Paul Leer-Salvesen, har vi et eget kapittel og diskusjon om selvmord som vold. Vi tok opp grunntankene fra bøkene *Selv mord* og *Når livet blir en byrde* og utviklet dem videre. Da *Selv mord* kom i 1988, kontaktet prester meg: De syntes det var viktig at det var kommet en bok som også begrepsfestet og diskuterte enkelte selvmord som vold; deres erfaringer var at enkelte selvmord var svært voldelige, ikke minst som hevnakt mot gjenlevende. Men det var ikke bare selvmord som vold som var nedtonet, etter min mening og basert på egne livserfaringer, var det tendenser i fagfeltet også til en altfor tankeslapp forståelse av selvmord som konsekvens av å leve under maktutøvelse, repressive, krenkende og voldelige forhold. Men en viktig åpning kom i 2003/2004: Da ble selvmord som følge av vold i nære relasjoner og vold mot kvinner tatt opp i et forebyggingsforum i regi av *Seksjon for selvmordsforskning- og selvmordsforebygging* (Hammerlin 2004; Smaadahl og Tallaksen, 2004). Dette ble også en viktig fagmarkering av at det er nødvendig å fortsette forskningen og det forebyggende arbeidet der maktovergrep, krenkelser og voldsbruk i hverdagslivets virksomheter er i fokus. Mobbe- og incest-problematikken har imidlertid blitt bedre fulgt opp.

Men hvordan ble kritikken vår og innspillene våre møtt av fagfeltet på 1980-, 1990-tallet?

Professor Nils Retterstøl og flere andre viste tidlig stor interesse for arbeidet vårt og kritikken vår, og Retterstøl kontaktet meg på slutten av 1980-tallet. Han hadde lest den første boka og anmeldte også den første rapporten som Kåre Bødal og jeg hadde gjort om selvmord i fengslene. I de teoretiske arbeidene hadde Enerstvedt, Schjelderup og jeg kritisert deler av Retterstøls selvmordsforståelse; det var derfor en svært fin faglig åpenhet han viste ved å ta kontakt og foreslå dialog og samarbeid – et initiativ som jeg i alle år etterpå har satt stor pris på og har hatt stor faglig nytte av. Hans samarbeidsinitiativ var òg starten på min (og etter hvert også Schjelderups) deltakelse i det nasjonale forebyggingsarbeidet. Betydelig faglig støtte fikk vi også fra avdelingsdirektør Johs. Wiik, ved Statens Institutt for Folkehelse, seksjon for forebyggende helsearbeid. På 1990- og 2000-tallet fortsatte det gode faglige samarbeidet med *Nasjonalt senter for selvmordsforskning og -forebygging* og en rekke andre fagmiljøer (særlig RVTS i enkelte distrikter, danske og svenske fagmiljøer m.m.). Særlig har professor i psykiatri og suicidologi, Lars Mehlum, og hans kolleger ved senteret betydd svært mye i samarbeidet med oss; de har i forhold til vår tenkning vist en konstruktiv åpenhet og en vilje til tverrfaglige innsatser. Senteret har siden starten og fram til i dag gjennom forskningen og utvikling av behandlingspraksiser, utdanningsopplegg og

kunnskapsproduksjonen vært viktig for de forebyggende selvmordsinnsatsene. Også tidsskriftet *Suicidologi* har stor betydning for kunnskapsformidlingen og de faglige diskusjonene om selvmordsproblematikken. Mehlum er òg en sentral fagperson for meg i forbindelse med selvmordsforskningen og det selvmordsforebyggende arbeidet i Kriminalomsorgen, og han vil også være en viktig faglig inspirasjonskilde i den nye boka jeg skriver på: *Nødvendigheten av en kritisk suicidologi*.

1990- og 2000-tallet med åpning for et bedre faglig samarbeid

Arbeidet med de nasjonale forebyggingstiltakene på 1990- og 2000-tallet var avgjørende av flere grunner. Norge var svært tidlig ute med å iverksette nasjonale tiltak for å forebygge selvmord, med oppfølgende nasjonalt program (1993) og senere handlingsplan (i 1994). Etter det har det kommet flere viktige forebyggende opplegg. At man ville utforme en nasjonal forebyggingsstrategi, var et faglig, kunnskapsproduserende og omsorgsmessig gjennombrudd. Det var en styrke at man fikk et tverrfaglig forum der også vi som har et annet og kritisk epistemologisk og ontologisk perspektiv fikk faglige muligheter til å ta del i dialogen og prosessen. Dette gjaldt òg organisasjoner som var involvert i det forebyggende selvmordsarbeidet. Forståelsen av selvmordsproblematikken som et samfunnsmessig, politisk, sosialt og eksistensielt problem ble styrket i perioder. Men på tross av denne «tendensen» dominerte likevel det helsemessige og psykiatriske perspektivet, skjønt de sosialpsykiatriske, sosialpsykologiske og sosiologiske tilgangene uten tvil hadde fått et noe bedre feste. Schjelderup og jeg presenterte også en kritisk analyse og en del kritiske innspill av *Det nasjonale programmet for forebygging av selvmord i Norge (Helsedirektoratets utredningsserie 1/1993)*, samtidig som vi markerte at det var svært viktig at et slikt program hadde kommet. Presentasjonen av programmet og kritikken vår var på hele 39 sider i *Når livet blir en byrde* (1994). Innspillene våre, med en markering av behovet for en utvidet forståelse, ble fulgt opp i et eget kapittel i boka. I det tydeliggjorde vi en bredere nivåforståelse og det vi som mente manglet i forebyggingsopplegget som var utarbeidet – ikke minst ved en analyse av lidelsesproduksjonen i samfunnet og hverdagen som vi mente var særdeles relevant for selvmords- og selvmordsnærhetsproblematikken. Særlig teorien, begrepsbruken og den sosiologiske, sosialpsykologiske og sosialfilosofiske forståelsen var etter vår mening for svak og uferdig i dokumentene. Men fagarenaene var blitt mer åpne for kritikk og innspill, og det var gunstig: Mehlum inviterte sosiolog Nils Petter Hauge og meg til å presentere en forebyggingsmodell i den viktige boka *Tilbake til livet* (1999). Omtrent samtidig hadde pedagog Egil Larsen og jeg gitt ut boka *Menneskesyn i teorier om mennesket* (1997-1999) med en kritikk av ulike former for reduksjonistisk menneskesyn innenfor de ulike disipliner og skoleretningene i disse. Blant annet analyserte vi de forskjellige tilnærmingene med basis i seks analysekomponenter og stilte følgende spørsmål: Hvilket menneskesyn og hvilken ideologi, etikk, teori, metode og praksis preget de forskjellige forståelsesformene og forebyggende tiltak. Tverr- og flerfagligheten måtte sikres. Visst har det vært motsetninger i fagmiljøene som til tider har hemmet diskursene, og den kritiske forskningen måtte også

styrkes. Det har ført til gode dialoger, refleksjoner og nye dimensjoner både for forståelsen og kritikken.

Men, hva nå hvis....

Det er i lys av denne faglige åpenheten jeg vil komme med noen kritiske innspill, særlig relatert til Helsedirektoratets *Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading 2014-2017*. For hvordan står den seg i forhold til den kritikken vi reiste for mange år siden? Hvilken retning går utviklingen? Enkelte hevder at de absolutte selvmordstallene synes å være temmelig stabile siden 1994. Hvorfor går de ikke mer ned? Det er et viktig forebyggingsarbeid som er gjort, og det er høstet mye framgang. Men bildet er mer komplisert, og statistikkene må brytes mer ned og studeres mer konkret. De tidligere spørsmål må stilles – om enn på en annen og ny måte: Hva ved den *nåværende* samfunnsutviklingen tar livslysten fra en del mennesker? For meg ble den slovenske filosofen Slavoj Žižeks (2008, 2014) videreutvikling av det klassiske filosofiske spørsmålet *Hva nå hvis....* en viktig teoretisk og metodisk inspirasjon i arbeidet med samfunnets og hverdagens lidelsesproduksjon: *Ja, hva nå hvis ... samfunnsutviklingen, tiltak osv. er noe annet enn det som formidles .... ? Hva nå hvis politiske og faglige innspill er og kan forstås som noe annet (og for den saks skyld noe mer eller noe mindre) enn det som proklameres? I ytterste konsekvens blir det derfor viktig å avdekke mulige eller tenkte sider ved den politiske ideologiformidlingen som er i motstrid til de objektive livsbetingelsene. Hva nå hvis...metodikken kan også føre til provoserende, kritiske og utfordrende spørsmål som kan åpne for diskusjoner og avdekke eventuelle eufemismer eller ord-dekorasjoner: Gjør politikerne det de sier at de gjør i det forebyggende selvmordsarbeidet? Gjør Helsedirektoratet det?*

Det er vanskelig å utforme gode handlingsplaner når politikere over så mange år har vist så liten interesse for selvmordsproblematikken. Og hva med fagforståelsen? Er det igjen tegn til en epistemologisk og metodologisk bundethet i fagmiljøene og en byråkratisk og faglig ortodoksi i departementets og direktoratets forebyggingsarbeid? Trues fagforståelsen igjen av faglig provinsialisme og faglig megalomani? Hva med den nye handlingsplanen og andre utviklingstendenser på fagfeltet? Jeg tar utgangspunkt i den tidligere kritikken som basis. Jeg kan selvsagt ikke gå i detalj.

Og hva nå? Noen ansatser til videre refleksjoner, men også visse bekymringer

Uten tvil: Både sentralt og lokalt gjøres det mye godt og viktig forebyggings-, omsorgs- og behandlingsarbeid. Det gjelder offentlige, faglige som private innsatser. Det hevdes også at en rekke nye tiltak er iverksatt i Helsedirektoratets *Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading 2014-2017*, men jeg synes at den ikke skiller seg så mye i innhold og form fra de tidligere handlingsplanene og programmene; grunntenkningen er mye av den samme (jf *Det nasjonale programmet for forebygging av selvmord /Helsedirektoratet, 1993 og Oppfølgingsprogrammet – Tiltak mot selvmord 2000-2002 /Reinholt 2000, Statens Helsetilsyn, 1995*). Mange vil si at det er en styrke, men kan det ikke også være en svakhet? Når det poengteres at omfanget av selvmord har vært «mer eller mindre uendret de siste 15

årene» (E. Mork, 2014), åpnes det i alle² fall for noen spørsmål: Det er riktig at det absolutte antallet selvmord (ca. 550 årlig) i Norge ikke har endret seg i denne tidsperioden, men det er et vesentlig poeng, som også Mork poengterer seinere – at selvmordsratene (jmf. Dødsårsaksstatistikken) per 100 000 gått ned de siste 15 årene, fordi vi har hatt en sterk befolkningsøkning i samme periode. Som et statistisk poeng er dette selvsagt viktig, men det løser ikke problematikken sett mer kvalitativ og ontologisk: Ethvert selvmord er et selvmord for mye, og dernest: Hva er mye og hva er lite i forhold til hva? Bør ikke det absolutte tallmaterialet åpne for at spørsmål om forebyggingsperspektivet må vides ut sett i lys av selvmordet som et eksistensielt og ontologisk fenomen? Kan ikke den ovennevnte bruken av statistikken få karakter av å være en legitimerende statistisk overforbruk som dermed «lukker» for en mer mangfoldig kreativ tilnærming i det forebyggende arbeidet? Er handlingsplanene for standardiserte og repeterende, og dermed for lite faglig nytenkende, sett i forhold til både samfunnsutviklingen, problemfeltet og problemforståelsen? Betyr det at viktige og tunge problemområder blir liggende utenfor innsatsrammene? Kan ikke det bli for fragmentarisk i et større helhetsbilde å prioritere visse tiltak og ikke andre? Dernest: Bør ikke en ny og kommende handlingsplan om noen år forutsette et grundig og bredt fagkritisk forarbeid der de tidligere handlingsplanene og programmene vurderes i forhold til hverandre – for så å bevisstgjøre nødvendige nytenkende innspill i forhold til en utvikling som også aktualiserer nye problemer og nye innsatsformer? Det påpekes i Handlingsplanen at selvmordsforebygging bør inkludere forståelse av kontekstuelle forhold, og ikke ha fokus på individets psykiske tilstand alene. (Hand-

lingsplanen, s. 12). Det er en viktig konstatering. Men hva menes konkret med 'kontekstuelle forhold', og når det står at selvmord «skjer i en kulturell sammenheng, og må forstås både ut i fra den familiebaserte og samfunnsbaserte kulturen»? På tross av gode intensjoner om å gi en dypere og bredere forståelse av selvmordsproblematikken på samfunnsnivå, ikke minst ved at det vises til visse risikogrupper og psykososiale risikofaktorer, preges likevel framstillingen av «den samfunnsbaserte kulturen» og «de kontekstuelle forholdene» av abstraksjoner og presiseringer på et metanivå. De må konkretiseres mer. Det er det vi har forsøkt å gjøre i våre studier ved våre konkretiseringer av samfunnets og hverdagens lidelsesproduksjon. Også andre problemområder må nevnes:

For det første: Det er etter min mening tendenser til at tiltak og forskning bindes opp og hemmes av politiske, faglige og institusjonelle krav om utilitaristiske prinsipper ved nytte- og effektstudier. Rammene er ofte basert på en økonomistisk grunntenkning, management-ideologier og byråkratiske styringsteknologier.

For det andre: Har den kvantitative forskningstradisjonen metodologisk sett dominert selvmordsforskningen så mye at de kvalitative tilnærmingene er blitt sterkt svekket? I så fall er mye viktig konkret kunnskap på individ- og gruppenivå ikke avdekket og systematisert godt nok i forhold til selvmordsproblematikken.

For det tredje: Mon tro om ikke nye metodiske og teoretiske tilganger må utvikles for å kunne forstå selvmordsproblematikken i lys av den motsetningsfulle samfunnsutviklingen som pågår? For å gjenta et tidligere poeng: Det skapes mye godt i samfunnet, men også mye smertefullt, integritetskrenkende og ødeleggende mellom mennesker som også må forstås og legitimeres i forhold til levemåte. Spørsmålet er om dagens suicidologi har gode nok og adekvate teorier, forståelsesmåter og et godt nok fagspråk for å kunne analysere enkeltmenneskets eksistensielle og hverdagsproduserte slitasje i lys av nåværende samfunnsutvikling og de strukturelle kravstrukturene og maktforholdene som preger de ulike sosiale arenaene. Jeg savner flere kritiske samfunnsdiagnoser som på en bredere og dypere måte kaster et skarpere lys over selvmordsproblematikken og dermed langt flere og andre problemer som selvmordsnære sliter med. Her vil også bruk av fenomenologisk og eksistensialistisk sosiologi og filosofi, men òg virksomhetsteori, kritisk psykologi og kritisk hverdags-sosiologi kunne være viktige metodologiske og teoretiske tilfang.

Dernest og for å presisere: Er det igjen tendenser til at den metodologiske individualismen dominerer for mye i en tid da individualismen preger tidsånden? Igjen aktualiseres vårt grunnleggende spørsmål: Er den faglige tilnærmingen teoretisk og metodologisk i stand til godt nok å avdekke strukturelle, ideologiske, materielle og økonomiske komponenters betydning for den enkeltes eksistensielle og gruppers livsbyrder? I et forebyggende selvmordsarbeid må slike faktorer avdekkes, og det må fokusere mer kritisk på hva i våre idealer, verdier, menneskesyn, livsformer og virksomhetskrav som får mange til å oppleve livsbetingelsene som truende, avmektige og uutholdelige (se Hammerlin og Enerstvedt 1988; Hammerlin og Schjelderup 1994; Hammerlin 2010; Hammerlin og Leer Salvesen 2014). Forebygging mot lidel-

sesskapende prosesser forutsetter også *allmenne* tiltak som bedrer livskvaliteten for alle, men også tiltak og opplegg som sikrer og følger opp på individnivå den enkeltes omsorgs-, hjelpe- og/eller behandlingsbehov³. Det er uten tvil utviklet flere gode terapier og behandlingsformer som hjelper selvmordsnære; spørsmålet er imidlertid også hva som gjør dem gode og hva som kan læres av dem? Et annet spørsmål er: Når livssituasjonen er knugende og kvestende for et menneske; når livsverdenen og hverdagen klumper seg sammen og forsteines for en del mennesker – er det normalt å reagere med eksistensiell fortvilelse, depresjoner, angst osv. på disse unormale og truende forholdene? Hva bør gjøres med disse forholdene og livsbetingelsene når de åpenbart er strukturert i våre livsform og livskrav? Summa summarum: Det er også et behov i suicidologien for større samfunnskritisk dristighet og faglig mot til å tenke nytt. Fagfeltet må nyttiggjøre seg bedre de kritiske analysene som er utviklet innenfor moderne kritisk sosiologi, sosialpsykologi, sosialfilosofi, filosofi og etikk. Jeg savner, som tidligere påpekt, en mer systematisk bruk av hverdagssociologien og hverdagspsykologien⁴ forskningstilganger som kan avdekke hverdagsforhold som påvirker den enkeltes livskvalitet og livsoppgivelse. Dernest: Nåtidens økonomisme og nyliberalistiske grunndeer påvirker sterkt arbeidsmiljøet i offentlig og privat sektor. Både hverdags- og arbeidslivet preges av markedsliberalismens og den nyliberalistiske økonomismens tyste tvang, og mange advarer mot at *konkurranseloven* ikke bare svekker *velferdsstaten*, men også demokratiet. Tidsåndens individualisme har fått en åndelig og idémessig herding: Et selvforvaltet ansvar uttrykkes i «du er din lykkes smed», men også «din ulykkes smed». Sånn sett er enkeltmennesket blitt mer og mer sosialt utsatt og sårbart også ved at systemproblemer forvandles til personlig svikt og således politisk nedtones (A. J. Vetlesen 2009, s. 39). Et perspektiv som en rekke internasjonalt kjente sosiologer og sosialfilosofer har tydeliggjort. Når dette er sagt, åpnes det øg for en grundig og prinsipiell diskusjon som professor R. Th. Enerstvedt markerte med følgende kraftfulle uttalelse i tidsskriftet *Omsorg* (1995, s.12): «At kampen for det gode samfunn er oppgitt, erstattet av et syn på individ og samfunn som gjør begge til pasienter med behov for flere psykologer, sosionomer, og frem for alt psykiatere. Politikken blir psykologisert og psykiatrisert, istedenfor det motsatte, det som nettopp burde skje: Psykiatrien, psykologien politiseres.»

Verden er i betydelig forandring – endringer som har fått konsekvenser for livsbetingelsene for enkeltmennesker og grupper: Kriger, miljøkriser, økonomiske kriser, fattigdom, arbeidsløshet, samfunn som går i oppløsning, mennesker på flukt, marginalisering, fremmedgjøring, fremmedfrykt og fremmedhat osv. Mange ulike kriser er tydeliggjorte – kriser som påvirker oss kollektivt og individuelt. Vi har i våre selvmordsstudier identifisert flere lidelsesskapende forhold som svekker den felles livsverdenen, grupper og enkeltmennesker; vi har også konkretisert undertrykkelses-, makt- og kravstrukturer som produserer lidelse, livsmatthet og livsoppgivelse, og vi har tatt for oss en rekke etiske dilemmaer, motstridende idealer, verdier og motsetninger som har direkte og indirekte betydning for hverdagslivet og selvmordsproblematikken⁵. Nye problemer utvikles. De må avdekkes. Jeg kan

ikke i denne sammenhengen presentere dette omfattende analysearbeidet på annen måte enn å vise til bøker og artikler som vi har skrevet⁶ og som er gjort ut fra empiriske studier på ulike nivåer. Ikke minst har vi registrert ut fra våre makt- og voldsstudier at det må fokuseres mer på maktstrukturer, maktovergrep, voldsformer og bruk av krenkelses- og hersketeknikker i forhold til selvmordsproblematikken. Dette gjelder alle sosiale arenaer og sosiale medier. Andre viktige oppgaver er å avdekke de lidelsesskapende forholdene som har feste i et menneskesyn som preges av fremmedgjøring og kynisme og likegyldighet overfor andre – svært ødeleggende væremåter som krenker den enkeltes integritet og verdighet.

Til sist: Jeg stiller igjen spørsmålet om fagutviklingen for tida trues av faglig *provinsialisme* og faglig *megalomani*. For egen del har jeg møtt og møter mye åpenhet og vilje til gode kritiske dialoger i flere fagmiljøer, men også det motsatte i andre (særlig gjelder dette direktoratet). Jeg er svært engstelig for at faglig hegemonisme og politisk tankeslapphet *igjen* former framtid- og virksomhetsbildet. Bekymret er jeg også for at et teknokratisk menneskesyn, et ensidig metodetilfang og teknokratiske strategier igjen vil dominere fagtilnærmingen. Dette gjelder særlig ved at de reduksjonistiske formene biologisme, psykologisme, psykiatrisme, sosiologisme og ikke minst den metodologiske kanoniseringen av kognitivismen (NB! det motsatte av god kognitiv metodikk) får et dominerende og ekskluderende feste innenfor visse fagmiljøer. Særlig har utviklingen innenfor medisinsk forskning, hjerneforskning, genetisk forskning, biokjemisk forskning, molekylærbiologien, nevrovitenskapen osv. åpnet for en rekke aktuelle problemstillinger: Spørsmålet er igjen om faghegemoni, fagetnosentrisme, provinsialisme og faglig megalomani vil styrkes på bekostning av et nødvendig åpent flerfaglig og tverrfaglig samvirke. Sånn sett kan det oppstå en ensidighet som svekker både kunnskapsproduksjonen og det nødvendige mangfoldet i det selvmordsforebyggende arbeidet. I et sammensatt og komplisert samfunnsbilde er epistemologisk og ontologisk pluralisme i kunnskapsproduksjonen viktigere enn noen gang.

Omsorg og forebyggende arbeid er ikke bare profesjonenes innsatser. Arbeidet for å bedre livskvalitet må også være en personlig, allmenn og kollektiv innsats som inkluderer alle virksomheter og alle faser av et individuelt livsforløp. Individorienterte tiltak, med basis i den enkeltes behov og situasjon står ikke i motsetning til dette allmenn-kulturelle solidaritets- og verdikravet. Det gjør heller ikke en mer helhetlig forståelse av selvmordsproblematikken.

YNGVE HAMMERLIN er dr.philos, forsker og forfatter. Han er forsker i Kriminalomsorgen/Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS)

REFERANSER. LITTERATUR SOM ER BRUKT DIREKTE OG INDIREKTE I ARTIKKELEN

Badiou, A. (1989). *Manifeste pour la philosophie*. Paris: Editions de Seuil/Også kommet i svensk utgave: Badiou, A. (2005). *Manifest för filosofin*. Munkedal: Glänta Produktion

Badiou, A. (2009). *Second manifeste pour la philosophie*. Fayard/ Også kommet i svensk utgave: Badiou, A. (2012). *Andra manifest för filosofin*. Tankekraft förlag

Badiou, A. (2012). *Being and Event*. Continuum

Berger, P.L. og T. Luckmann (1979). *Den samfundsskabte virkelighed*. Viborg: Lindhardt og Ringhof

Bourdieu, P. (1993). *La misère du monde* (1993). Paris: Éditions du Seuil (Engelsk utgave: *The Weight of the World; Social Suffering in Contemporary Society*, Polity Press 1999)

Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grund. Omkring teorien om menneskelig handling*. København: Hans Reitzels forlag

Bourdieu, P. (2007). *Den praktiske sans*. København: Hans Reitzels forlag

Dreier, O. (1993). *Psykosocial behandling*. København: Dansk Psykologisk Forlag

Dreier, O. (2003). *Subjectivity and Social Practice*. Århus: Center for Health, Humanity and Culture, Department of Philosophy. University of Aarhus

Dreier, O. (2013). *Personen og hendes daglige livsførelse*. I: Nordiske Udkast nr. 2/2013, s. 4-23. Syddansk Universitetsforlag

Det Nasjonale programmet for forebygging av selvmord /Helsedirektoratet, 1993 og Oppfølgingsprogrammet – Tiltak mot selvmord 2000-2002 /Reinholt, 2000, Statens Helseilsyn, 1995

Enerstvedt, R.Th. (1982). *Mennesket som virksomhet*. Oslo: Tiden Norsk Forlag

Enerstvedt, R.Th. (1995). *En ny forståelse av selvmord*. I: Omsorg nr 1 1995, s. 12

Engelsted, N. (m.fl./red). *The Societal Subject*. Aarhus: Aarhus University Press

Herrestad, H. og Mehlum, L. (red) (2005). *Uutholdelige liv*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Karpatscof, B. (2013). *Psykologismens sirenesang og psykologiseringens heksekunst*. I: Fortsatt i virksomhet. Festskrift til Regi Th. Enerstvedts 75 årsdag. Oslo: Sokelys 9/2013/ Skriftserie for kultur og vitenskap, 42-70

Karpatschof, B., Katzenelson, B. (2002): *Klassisk og moderne psykologisk teori*. København: Hans Reitzels forlag

Hammerlin, Y. (1999): *Samfunnets lidelsesproduksjon. Ansatser til en kritisk ettertanke*. I: Beskow, J., Eriksson, B.E. og Nikku, N. (red): *Självmordsbeteende som språk* (s. 213-252). Stockholm: FRN, Forskningsnämnden

Hammerlin, Y. (2000b) (pseudonymet Mogens Møller): *I fars vold*. Oslo: Kommuneforlaget

Hammerlin, Y. (2004): *Når det ikke synbare blir gjort synlig*. I: *Suicidologi* nr. 2004, s. 3-7

Hammerlin, Y. (2009). *Selv mord og selvmordsnærhet i norske fengsler. Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel*. Oslo: KRUS håndbøker, nr. 3/2009

Hammerlin, Y. (2010). *Samfunnets og hverdagens lidelsesproduksjon og selvmordsproblematikken. Ansatser til en kritisk refleksjon*. I: *Suicidologi* nr. 2/2010, s. 30-36

Hammerlin, Y. og K. Bødal (1988). *Selv mord i norske fengsler fra 1956-sept.1987. Delrapport I og II*. Oslo: Justisdep./Krim.oms.avd. Delrapport II (samtaler med selvmordsnære/selvskadede) er klausulbelagt

Hammerlin, Y. (1992). *Selv mord i norske fengsler 1956-1991/92*. Oslo: Krimnaomsorgsavgivelsen

Hammerlin, Y. og G. Schjelderup (1994). *Når livet blir en byrde*. Oslo: Ad Notam

Hammerlin, Y. og E. Larsen (1997/1999). *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Ad Notam, Gyldendal (1997)/Klim forlag (dansk/1999)

Hammerlin, Y. og E. Larsen (1998). *Selvskadende handlinger /KRUS 1998. Revidert*

Hammerlin, Y. og Larsen (2000). *Tungtsonende*. Oslo: Dokumentasjon & debatt, nr. 1/2000/KRUS

Hammerlin, Y. og F. Grav (2015). *Selv mord i norske fengsler 2000-2015. Internrapport*. KRUS/KDI

Hammerlin, Y. og P. Leer-Salvesen (2014). *Voldens ansikter, en dialog om ondskap, ansvar og håp*. Oslo: CappelenDamm forlag

Jensen, U.J. (1983, 1986, 1994). *Sygdomsbegreber i praksis. Det kliniske arbejdes filosofi og videnskabsteori*. Aarhus: Munksgaard

Jensen, U.J. og Andersen, P.F. (red)(1994). *Sunhedsbegreber – filosofi og praksis*. Århus: Philosophia

Jensen, U.J., ŽQvesel, J. Og Andersen, P.F. (1996). *Forskelle og forandring – bidrag til humanistisk sundhedsforskning*. Århus: Philosophia

Helsedirektoratets Handlingsplan for forebygging av selvmord og selvskading 2014-2017.

Schraube, E. og C. Højholts (ed./2016). *Psychology and The Conduct of Everyday Life*, Routledge

Lave, J. og Wenger, E. (2003). *Situert læring og andre tekster*. København: Hans Reitzels forlag

Lefebvre, H. (1958/2014a). *Critique of Everyday Life*. London: Verso

Mehlum, L. (red): *Tilbake til livet. Selvmordsforebygging I teori og praksis* (1999). Kristiansand: Høyskoleforlaget

Nissen, M. (2012). *The Subjectivity of Participation*. Palgrave Macmillan

Nygren, P. og H. Fauske (2010). *Handlekompetence og ideologi*. København: Dansk Psykologisk Forlag

Prevel, J. (1992). I: Werup, J.: *Det omvända skriket*, s. 27. Borås: Bonniers

Tallaksen, D.W. og Smaadahl, T. (2004). I: *Suicidologi*, nr. 1, s. 8-9

Vetlesen, A.J. (2009). *Frihetens forvandling. Essays og artikler 2002-2008*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 39

Žižek, S. (2008). *In Defense of Lost Causes*. London/New York: Verso

Žižek, S. (2014). *Trouble in Paradise*. Allen Lane/Penguin Books

Notabene: I forbindelse med den danske sunnhetsforskningen under ledelse av Uffe Juul Jensen er det over flere år på 1990-tallet og 2000-tallet gitt ut en rekke bøker og artikler på dansk, engelsk osv. En stor produksjon er det også på flere språk av bøker og artikler som omhandler Virksomhetsteori (Activity Theory), Kritisk Psykologi og Situert læring.

NOTER

1) Det var flere hovedfagsstudenter som på slutten av 1980- og 1990-tallet skrev sine avhandlinger om selvmordsproblematikken med inspirasjon fra Activity Theory (Virksomhetsteorien). Enerstvedts bok *Menneske som virksomhet* (1982) var et sentralt verk. Å studere mennesket som virksomhet, skriver Enerstvedt, betyr å studere menneskets forhold til gjenstandene (ideelle og materielle – naturgitte og menneskeproduserte ...) og som formidler menneskets forhold til hverandre. På det kollektive planet er denne virksomheten samfunnet, på det individuelle er det enkelte mennesket forstått som del av denne kollektive virksomheten (Enerstvedt 1995, s. 11)

2) Ett eksempel er fengslene. Helt fra de første selvstudiene i fengslene som vi foretok på 1980-tallet og fram til nå har vi kritisert ansvarlige myndigheter, behandlingssystemet og psykiatriske institusjoner for ikke å følge godt nok opp atskillige selvmordsnære og andre psykisk sterkt lidende fanger. Det er uverdig at sterkt lidende mennesker som er fengslet ikke får god nok eller adekvat behandling – eller blir «kasteballer» mellom fengsel og psykiatriske institusjoner. Jeg har stilt spørsmål om deres rettssikkerhet, pasientsikkerhet, om de har tilgang på pasientombud osv. Jeg har også i mange år kritisert bruken av varetekt og isolasjon.

4) Blant annet hverdags sosiologiske og mikrososiologiske arbeider som er gjennomført ut fra fenomenologisk og eksistensiell sosiologi og sosialfilosofi, men også Activity Theory (Virksomhetsteorien og Kritisk psykologi), P. Bourdieus arbeider og situert filosofi. Mye av det som er brukt av andre fagfolk innenfor sosiologien er knyttet til E. Durkheims klassiske verk, som tilhører en strukturalistiske sosiologi; lite er brukt av moderne sosiologi, hverdags sosiologien og sosiologisk fenomenologi. En viktig nyutkommet bok innenfor hverdagspsykologien er E. Schraube og C. Højholts (ed./2016): *Psychology and The Conduct of Everyday Life*, Routledge

5) Jeg viser til P. Leer Salvesens og min siste bok, *Voldens ansikter – en dialog om ondskap, ansvar og håp* (2014)

6) Hammerlin og Enerstvedt 1988; Hammerlin og Schjelderup 1994; Hammerlin og Larsen 1997/1999/2002; Hammerlin og Larsen, 2000; Hammerlin (pseudonymet Mogens Møller), 2000b,2004, 2009, 2010; Hammerlin og Leer-Salvesen, 2014

De fleste konferansene har egne nettsider. Se NSSFs nettsted selvmord.no, kurs og konferanser, for mer informasjon.

Møter, kurs og konferanser

Hele året Vivat-kurset «Førstehjelp ved selvmordsfare» holdes gjennom hele året på ulike steder i Norge.

2016

18.-21. mai 7th Asia Pacific Regional Conference
Tokyo, Japan

23. mai LEVEs dagskonferanse
Bergen

8.-10. september 16th European Symposium on Suicide and Suicidal Behaviour
Oviedo, Spania

10. september Verdensdagen for selvmordsforebygging

13.-14. september 4. nasjonale konferanse i Dialektisk atferdsterapi (DBT):
Fra barn til voksen, Oslo

17.-19. oktober Kurs i klinisk suicidologi
Oslo

2017

18.-22. juli 2017 XXIX IASP World Congress
Kuching (Sarawak), Malaysia